

NOVIJE PROMJENE U ŽIVLJENJU I SHVAĆANJU BRAKA I OBITELJI

Karlo KORAČEVIĆ, Varaždin

Sažetak

Tema je obrađena u tri logično susljedna koraka. Prvi je deskriptivne naravi gdje se na temelju empiričkih istraživanja i statističkih podataka prikazuje situacija institucija braka i obitelji od šezdesetih godina do danas u zapadnoeuropskim zemljama i kod nas. Drugi ima za cilj identificirati glavne čimbenike opisanih promjena i smjera razvoja. Treći ističe neke od mogućih konzekvenci koje iz prikazanog slijede za adekvatno planiranje pastoralnog djelovanja u svrhu promicanja i pomaganja kršćanskim brakovima i obiteljima.

Ključne riječi: brak, tradicija, vrijednosti, društvo, pastoral obitelji.

UVOD

Da su se brak i obitelji našli zahvaćeni i djelomično pogođeni u vrtlogu promjena koje nova moderna vremena donose jest činjenica koja nikoga ne iznenađuje. One se, kako to naslov naznačuje, događaju i u stvarnom načinu kako se te institucije pokazuju i u stavovima koje suvremenici prema njima imaju. Dovoljno je spomenuti pojave poput ranog zasnivanja partnerstva, prijateljstva kao probe braka, tzv. brakove bez vjenčanog lista, nevjenčane životne zajednice, porast rastava i parova bez djece da nam broj i obim promjena postanu svjesni. Vremenski mislimo tu na promjene koje su se događale od 60-ih godina na ovamo. Ovdje ih želimo prikazati u dva koraka. Prvo opisati u čemu se one sastoje, o kojim se novinama radi, a zatim pokušati navesti glavne uzroke, čimbenike novonastale situacije. Na kraju ćemo podvući nekoliko konzekvenci koje bi iz toga trebale slijediti za pastoralno djelovanje Crkve.

1. SITUACIJA BRAČNE I OBITELJSKE INSTITUCIJE DANAS

Obitelj se u modernom društvu prikazuje u chiaro-oscuro tehnici. S jedne se strane o njoj govori kao o jedinom sigurnom utočištu u hladnom, tehnologiziranom, birokratiziranom, osobi nesklonom socijalnom kontekstu. Odnosi prema partneru i djeci postaju najvrijednije i najvažnije u životu. Usprkos iskustva ra-

stave roditelji si žele da se njihova djeca vjenčaju i da imaju djecu. Istovremeno se moderna obitelj opisuje kao u fazi raspada. Uzajamna solidarnost njezinih članova postaje sve slabija, obiteljski život se povlači u privatnu sferu, kućanstva postaju sve više izolirana. Raste stopa rastave, unutarobiteljskog nasilja, marginaliziraju se stariji, množe izvanbračne veze. Izdvojimo ovdje neke najvažnije pojave te novonastale situacije.

1.1. Kriza tradicionalnih bračnih i obiteljskih zajednica

Prvo je obitelj počela bilježiti stalni pad broja članova kao neizbježnu posljedicu urbanizacije i s njome povezanog smanjivanja prostora stanovanja. Premda bi pastoralni djelatnici, pa i biskupi u izračunavanju broja vjernika rado množili broj kućanstva sa 4, podaci iz Statističkog ljetopisa za 1997. su neumoljivi (str. 78): prosječni broj članova po kućanstvu konstantno pada. 1961. on je iznosio 3,56, 1971. 3,43, 1981. 3,23, a 1991. 3,10. Broj obitelji sa 7 i više djece je u istom vremenskom rasponu pao sa 7,4 (1961.) na 2,4 (1991.). Istovremeno mladi sve ranije napuštaju obitelj. U razvijenijim zemljama je situacija još negativnija. U Njemačkoj samo u 1/3 kućanstava žive djeca, tako da će obitelji uskoro biti u manjini. To znači da društvene standarde postavljaju sve više oni bez djece. Jedino oni nude spremnost na veliki poslovni angažman i fleksibilnost koji se na tržištu rada sve više traže.

Bračno zajedništvo je pogođeno još većom krizom. U svom najnovijem dokumentu (5,15-16 - prvi broj se odnosi na redni broj djela u literaturi, drugi naznačuje stranice navedenog djela) njemački biskupi doduše tvrde kako pozitivna zapažanja zabranjuju govoriti o raspadu, ali ne mogu zaobići brojne probleme (Schattenseiten) poput činjenice da mnogi brakovi ne uspijevaju i raspadaju se. Brak se najednom smatra zajednicom koja ne daje dovoljno slobodnog prostora za osobni razvoj. Američki satiričar Ambrose Bierce je to plastično ovako opisao: Brak je zajednica koja se sastoji od jednog gospodara, jedne gospodarice i dva roba, dakle ukupno od dviju osoba. Rastuća legija rastavljenih, nesretno vjenčanih, zbog traumatskih iskustva svojih roditelja u brak razočaranih mladih itd. – sve to govori o krizi braka. Razočarni ne žele opet u zlatni kavez, nesretno vjenčani traže sreću s parnterom izvan braka, drugi zbog nižih, materijalnih, interesa ipak ostanu zajedno ili pak žrtvuju svoju slobodu za dobro djece živeći kao stranci u istom kućanstvu. Ako se 1/3 ili više brakova rastavlja, neki smatraju da ih čak 75% od sačuvanih nije zdravo. Neki prakticiraju monogamiju u seriji, pa nakon više brakova nakupe toliko partnera koliko ih ima poligamist. Ispada, iako pomalo apsurdno, da u modernom društvu još jedino homoseksualci žude za brakom (13,17). Koliko smo se tako udaljili od tradicionalnog shvaćanja braka kao sjedinjenja dviju osoba, kroz njihovo stapanje u jedno, gdje je muž radio na zemlji sa ženom ili pak odlazio u tvornicu zarađivati za obitelj, a žena bila

vjerna čuvarica ognjišta i odgajateljica brojne djece, nije potrebno posebno podsjećati.

1.2. Porast nevjenčanih (životnih) zajednica

Zbog krize braka s jedne strane konstantno pada broj sklopljenih brakova. Za Hrvatsku prema Statističkom ljetopisu za 1997. (str. 92) ta silazna putanja izgleda ovako: 1966. - 36 898, 1976. - 35 019, 1986. - 30 495 i 1996. - 24 596. Dakle u 30 godina pad za skoro točno 1/3 ili preko 12 000 sklopljenih brakova manje, iako je broj stanovnika u tom vremenu porastao s 4 300 000 na 4 494 000. Druga posljedica krize braka je stalni porast nevjenčanih životnih zajednica. Za naše prilike nema pouzdanih sustavnih podataka i vjerojatno je ta pojava znatno manjih razmjera nego u zapadno- i posebno sjevernoeuropskim državama. No kako se na mnogim drugim područjima vrlo brzo njima približavamo, moguće je da je njihova sadašnja situacija naša skora budućnost. Nevjenčane životne zajednice možemo definirati kao na neko određeno vrijeme uspostavljene veze spolno različitih partnera koje se ostvaruju u zajedništvu stanovanja i kućanstva, te životnoj i seksualnoj zajednici bez da taj odnos biva potvrđen službenim sklapanjem braka (15,27). Konstatira se da u novije vrijeme ima sve više samaca, udovaca i rastavljenih koji nisu spremni (opet) sklopiti brak, dok istovremeno raste broj mladih koji žele nevjenčano živjeti zajedno. U Njemačkoj se u samo 10 godina broj takovih zajednica, dakle od 1972. do 1982. učetverostručio, a u dobnoj skupini od 18 do 25 godina čak udeseterostručio (15,25-26). U samo 15% takvih zajednica žive i djeca, od toga 10% iz prijašnjeg partnerstva, a samo 5% su zajednička djeca. Dakle, velika većina tih zajednica su bez djece. Članovi takvih zajednica ne odskaču od društvenog prosjeka niti po stupnju obrazovanja niti su one specifično urbani fenomen. Uočavaju se razlike u načinu, motivima i ciljevima suživota u nevjenčanim zajednicama. 33% njihovih članova se namjerava vjenčati sa sadašnjim partnerom, 39% ih još nije sigurno, 28% to ne želi, a samo 9% ih je načelno protiv braka. Dakle, velik dio njih je predvorje braka, period u kojem se želi testirati stabilnost i pouzdanost veze. No, ostaje ipak preko trećina onih koji ne žele s partnerom pred matičara i takvu zajednicu smatraju svojim životnim izborom, barem neko vrijeme.

Drugi, manje prošireni tip nevjenčanih zajednica su one s odijeljenim kućanstvima. U Njemačkoj 25% roditelja koji sami odgajaju djecu žive u čvrstom dugotrajnom partnerstvu s odijeljenim kućanstvima (12,87). Oni za nesklopavanje braka imaju i praktične razloge, jer bi time izgubili neke povlastice (prednost kod dobivanja mjesta u jaslicama/vrtićima, u obrazovnim ustanovama) koje im društvo kao samohranim roditeljima daje. No, sigurno ima i određeni dio samaca koji su razočarni prijašnjim iskustvima izabrali takvu vrstu partnerstva.

1.3. Promjena motiva i odgode odluke za sklapanje braka

Teološka legitimacija tradicionalnog braka vuče po nekima (7,36) svoje korijene još iz 4./5. st. kada su gnostičke i stoičke ideje uzdigle duhovnu komponentu iznad tjelesne i potisnule svako traženje tjelesnog užitka. Seksualnost je bila promatrana isključivo u funkciji prokreacije, smisao braka kao rađanje djece i lijek protiv požude. Kriva biološka pretpostavka koja je sve do 19. st. u sjemenu muškarca vidjela jedini čimbenik prenošenja života dovela je do neopravdanih uzdizanja patrijahalne uloge muškarca, za što se u nekim, svojim kulturnim horizontom nastanka uvjetovanim, biblijskim tekstovima lako pronalazilo potporu. Tradicionalne karakteristike braka kao što su: posjedovanje i pravo vlasništva nad partnerom (*ius in corpus*), samozatajno žrtvovanje za drugoga, zajedničko pojavljivanje u javnosti, kruta podjela uloga, apsolutna vjernost i isključivost (13,59) gube vrijednost. Bračna se veza shvaća kao partnerski odnos koji uključuje relativno neovisan život, pravo i mogućnost na osobni razvoj i slobodu, fleksibilnu raspodjelu uloga, uzajamno povjerenje i veliko otvaranje prema vani. Smisao takvog braka ne ovisi bitno o djeci. Jer ako supruzi i imaju djecu i uspiju do kraja života, dakle oko 50 godina, ostati zajedno, svima bi moralo biti jasno da odgoj djece zahtjeva samo oko 1/3 ukupnog trajanja braka, tj. da veći dio svog života provode kao supružnici, a ne kao roditelji. To pomicanje naglaska s prokreacijske i odgojne funkcije na osobno partnerstvo, intimnu zajednicu dviju osoba ima svoje korijene već u početku 19. stoljeća, ali je danas završena operacija.

Upravo jer brak više nije niti nužnost niti očita vrednota, odgađa se vrijeme stupanja u brak kod onih koji to žele. Istraživanja pokazuju da odrasli savjetuju mladima živjeti neko vrijeme zajedno i ne žuriti s vjenčanjem (usp. Glas Koncila, br. 46, 1998., str. 4) i da se vrijeme stupanja u brak i rođenje prvog djeteta u zadnje vrijeme pomiče prema tridesetoj godini života (usp. Glas Koncila, br. 13, 1999., str. 5).

1.4. Porast nestabilnosti brakova i gubitak karaktera trajnosti

Kod nas je iz razloga koje bi trebalo detaljnije istražiti odnos sklopljenih i razvedenih brakova u zadnjih 30 godina prilično stabilan, jer se više ili manje svaki šesti sklopljeni brak rastavlja. U zapadnoeuropskim zemljama je razvoj daleko dramatičniji. U Francuskoj se npr. od šezdesetih godina naovamo umjesto svakog desetog rastavlja više nego svaki treći brak. U Njemačkoj je 50-ih godina 26% brakova završavalo razvodom, a 1995. preko 33%. 25% brakova sklopljenih 1980. bilo je već 1995., samo 15 godina nakon sklapanja, već rastavljeno (12,86).

Ako se brak može razvrgnuti bez ikakvog težeg razloga, već samom izjavom jednog supružnika da inkompatibilnost karaktera onemogućuje bračno zajedništvo, onda on očito više nema karakter doživotne trajnosti i obvezatnosti.

Temeljno tradicionalno načelo »dok nas smrt ne rastavi« više ne vrijedi, brak postaje predmet subjektivne odluke supružnika koji ga mogu prekinuti po želji (11,7).

1.5. Pluralizacija, individualizacija i privatizacija životnih formi

Brak se više ne promatra prvenstveno u funkciji djece ili društva, nego u funkciji samoostvarenja dviju osoba. Sustav vrednota modernog društva je snažno individualističkog, narcističkog karaktera. Zato ima i toliko različitih i donekle protuslovnih formi pokušaja ostvarenja tih, na isključivo dobro osobe centriranih, vrednota.

S jedne strane su oni koji izabiru svjesno samački život, jer ne žele da ih netko ograničava i zakida u njihovoj slobodi i pravima. Na toj su svjetonazorskoj razini i feministički nadahnute samohrane majke koje po izboru žele dijete, ali ne i muža. Zatim je tu čitav spektar partnerskih odnosa koji se sve više sklappaju posredstvom specijaliziranih agencija koje spajaju osobe sa sličnim očekivanjima i zahtjevima. Tu spadaju u najnovije vrijeme u nekim zemljama kao što su: Norveška, Švedska, Danska i Nizozemska, zakonski legalizirana partnerstva homoseksualaca, a i u drugim zemljama je najvjerojatnije samo pitanje vremena kad će se »u ime ljudskih prava« dogoditi isto, kako god se Crkve, razni pokreti i konzervativne stranke opirali. Tu se osobna prava izdižu iznad dobra društva, pa i drugih osoba kao što se to pokazuje u primjeru prava na usvajanje djeteta. Načelo da interes djeteta mora prevagnuti nad interesom homoseksualnog para ili feministički nastrojene žene tu očito ne vrijedi (4,49). Jer sigurno je interes i dobro djeteta da ima oba roditelja u, za čitav život sklopljenom braku. Na drugoj strani, naizgled u suprotnosti s individualističkim mentalitetom, su razni tipovi komuna ili zajednica stanovanja. One su pokušaj alternativne negativno vrednovanoj tradicionalnoj obitelji. I tu se potvrđuje pravilo da se promjenom forme ne mijenja automatski i sadržaj. Te se zajednice muče s mnogobrojnim specifičnim problemima ravnoteže između uzajamne blizine i socijalne distance, unutarnje posebnosti i nužne otvorenosti prema okolini, nekakavnih potrebnih pravila i fleksibilnosti, itd. (3,176).

Ovaj bismo opisni dio mogli zaključiti s konsatacijama da se promjene koje pogađaju obitelj odnose na:

- njezine funkcije u smislu da se neke od njih gube, a druge mijenjaju;
- strukturu moći i autoriteta u njoj gdje se registriraju promjene odnosa muža i žene te roditelja i djece u ovisnosti od trenutne faze u obiteljskom ciklusu;
- broj osoba u obitelji koji se stalno smanjuje, a raste broj nepotpunih obitelji;
- položaj u sistemu susjedstva i rodbine koji sve više prelazi u izolaciju odnosno dezintegraciju rodbinsko-susjedskih veza (6,13).

Tradicionalni se brak sve više gleda kao lonac koji ne dopušta da biljka, istinski partnerski odnosi, raste, pa se zato ili mijenja ili izbjegava.

2. UZROCI PROMJENE SITUACIJE BRAKA I OBITELJI

U ovom dijelu želimo ukazati na one društvene promjene i njihove sociopsihološke učinke koje su dovele do opisane krizne situacije braka i obitelji danas. Tražimo koji su razlozi trenja i kolizije između bračnog ponašanja i drugih društvenih struktura (2,11). Ako svakom konkretnom društvu odgovara određena cjelovita kultura s određenim sistemom vrijednosti koje se održavaju u formi braka i tipu obitelji (8,75), onda nam je također nužno uočiti kakva kultura i kakve vrijednosti se održavaju za modernu situaciju braka i obitelji.

2.1. Procesi modernizacije društva

Ovdje mislimo na skup procesa koje nazivamo imenima kao: industrijalizacija, urbanizacija, segmentacija socijalne strukture, institucionalna diferencijacija i specijalizacija, sekularizacija, pluralizam itd. Svi ti procesi razbijaju jedinstvo braka i obitelji kao istovremeno životne i proizvodne zajednice u okviru velike molekularne obitelji koja se bavila poljodjelstvom i/ili obrtom. Industrijalizacija odvaja mjesto stanovanja od radnog mjesta. To vrijedi za muža, ali i sve više za ženu. Njihov se suživot ograničava na nekoliko sati druženja poslijepodne ili navečer, vikendom, praznicima i za godišnjih odmora. Brak time postaje slobodniji, ali i krhkiji. Promjene koje radna okolina supružnika sa sobom nosi, drugi odmah ne uočava, ne prati, tako da one mogu iznenada zaprijetiti međusobnom razumijevanju i skladu. Budući da skoro sve biva svedeno na intimni osobni odnos, svaki poremećaj na toj razini ugrožava sam opstanak braka. Na svjetonazorskoj i vrijednosnoj razini modernizacija znači nadalje promjene u shvaćanju naravi i prava ljudske osobe, njezine slobode, smisla života, vrednota. To nužno dovodi do promjena u shvaćanju međuljudskih odnosa općenito, a braka i obitelji posebice. Te promjene u shvaćanju, stavovima polako traže, sile na promjene u zakonodavstvu, koje legitimira, podržava i pojačava određene načine shvaćanja braka i obitelji. U terminologiji kibernetičkog modela reklo bi se da uzrok ima posljedicu koja povratno djeluje na uzrok i sama uzrokujući nove lančane reakcije. Kraj tako jednom pokrenutih promjena teško je naslutiti.

2.2. Promjena uloge i samosvijesti žene

60-e godine su i inače karakteristične po većim slobodama i mogućnostima. Od posebne je važnosti u tom kontekstu tehničko usavršavanje sredstava za sprječavanje začeća, masovno uvođenje pilule. Pilula je po prvi put dala ženi sigurne mogućnosti sprječavanja začeća, time joj omogućila planiranje obitelji i oslo-

bodila je seksualnih kočnica i strahova. Dosadašnja biološka prednost muškarača, seks (tobože) bez posljedica, postaje i ženi vlastita. To je, znamo, imalo mnogostruke posljedice kao što su: slabljenje moralnih normi na području seksualnosti, ukidanje uske veze između seksualnosti s jedne te braka i obitelji s druge strane, mogućnost žene da sigurno planira vlastito školovanje, zanimanje, stupanje u brak, broj djece (1,223). Sve se događa i pojačava s valovima tzv. seksualne revolucije koja donosi novo, konzumističko, vrednovanje seksualnosti i prokreativnosti. Njihalo je otišlo sasvim na drugu stranu, a zadnjih se godina situacija čak pogoršala kako to pokazuju pojava AIDS-a, stroge kazne za pedofiliju, ograničavanja pornografije i upozorenje prije pojedinih emisija na televiziji (npr. ORF). Ostaje ipak činjenica da se seksualnost danas dominantno promatra pod osobnim i afektivnim aspektom. Manje je motivirana prokreacijom, a više svjedočenjem uzajamne ljubavi (Nijemci tu imaju Wortspiel između »zeugen« i »bezeugen«) (9,16-17).

Među čimbenike promjenjenog prokreativnog ponašanja, da ih ovdje skupno navedemo, spadaju (16, 116-117):

- promjene u vrijednosnim i smislenim komponentama ponašanja pojedinca općenito i promjena percepcije uloge žene specifično. Shvaćanje da djeca samo po sebi razumljivo spadaju u život odrasle osobe, izgubilo je na vrijednosti;
- generativno ponašanje je oslobođeno nadindividualnih, društvenih i religioznih utjecaja i postalo predmet procjene pojedinca;
- gubitak ekonomske uloge djeteta (govorimo o Europi) i njegova slaba pozicija u društvu koje mu je u nekim segmentima (npr. radno vrijeme roditelja, stav stanodavca prema obiteljima s djecom) nesklono;
- više djece sužuje roditeljima mogućnost za osobni razvoj, opterećuje ih financijski i traži više vremena;
- snizio se prag podnošljivog opterećenja djecom za modernu ženu;
- emancipacija žene zahtjeva radni odnos izvan kuće, a to smanjuje prostor za djecu;
- skeptična procjena perspektiva budućeg razvoja društva i svijeta, čak i strah, čine rađanje djece skoro neodgovornom odlukom;
- sigurne mogućnosti sprečavanja začeća;
- poteškoće u promjeni stila života dolaskom djece, strah od nestabilnosti bračne veze, mogućih rizika i zdravstvenih problema za majku i dijete, itd.

Osim na području prokreativnosti rastuća ekonomska samostalnost žene snižuje također prag tolerancije unutarbračnih konflikata. Makar se konflikti u svakom braku prije ili kasnije pojave i trebali bi se promatrati kao skoro nužni za proces sazrijevanja partnera, danas vrlo lako dovode do ozbiljne krize i brze rastave. Ekonomska ovisnost žene je prije bila amortizator bračnog trenja, a danas

se pretvara u napast da se umjesto strpljivog angažmana na rješavanju konfliktne situacije jednostavno digne sidro i ode. I inače se može reći da mogućnost rada žene izvan kuće nije samo blagodat nego i izvor novih dilema i nezadovoljstva za ženu. Ako ona zbog djece privremeno i povremeno prekida radni odnos lako se osjeća zanemarenom i oštećenom zbog gubitka prihoda i samodokazivanja na poslu. Ako se pak godinama bez prekida posveti obitelji, veliki psihički problemi mogu nastati kada djeca odrastu, ostavljaju obitelj i ni majku više ne trebaju.

2.3. Društveno ozračje u kojem se odlučuje za i živi brak

Sjećajući se slike koju je upotrebljavao moj profesor morala u Rimu o vrednotama kao zvijezdama i društvenom ozračju koje poput oblaka sprječava da ljudi vide njihov sjaj, htio bih upozoriti na još neke važne čimbenike.

To su, prvo, sveprisutni, agresivni i neizbježni mediji. Dovoljno je sjetiti se reklama koje nam stoje uz prometnice, onih s televizije, u tisku, tv-sapunica. Mediji očito nisu samo preslik stvarnosti, nego i njezini moćni i važni sukonstruktori, kako bi to rekao Thomas Luckmann. Slike modernog muškarca i žene, uspješnog i poželjnog života, dominantnih vrednota i svjetonazora općenito koje oni posjeduju, sigurno ne pogoduju odgovornom shvaćanju braka i obitelji. Uvijek se nešto može promijeniti, ali mislim da će dominantni trend konzuma - zabave - užitka i dalje biti nastavljen.

U to društveno ozračje spada i nepovjerenje u instituciju braka. S jedne strane razlog tome je rastući broj rastava koje su zbog pravne lakoće, društvenog prihvaćanja takve odluke, slabe pripreme na brak, ekonomske samostalnosti partnera i sve češćeg manjka djece u braku postale svakodnevice. S druge strane jača svijest o negativnim posljedicama loših brakova i rastava za sve članove obitelji, a posebno za djecu. Djeca iz raspalih brakova pokazuju prema jednom istraživanju koje je proveo Deutsches Jugendinstitut 2 do 3 puta češće probleme u ponašanju kao što su ekstremna agresivnost, strah, krađa, neposluš, nesanica ili poteškoće u komunikaciji od djece s jednim roditeljem ili u stabilnim obiteljima (Jugend & Gesellschaft 2 (1998.) 22). Ispada da je bolje da se roditelji rastave nego da dijete živi u paklu. Ali ni odrastanje s jednim roditeljem, što je u velikoj većini slučajeva majka, nije bez problema. Neki psiholozi smatraju da je upravo nedostatak oca, muškarca u kućanstvu jedan od najvažnijih razloga za veliki porast homoseksualnosti u novije vrijeme. Gledajući sve to pred svojim očima ne čudi da mladi s jedne strane jako žele, a s druge se silno boje stupanja u brak, pa su mnogi skloni pobjeći od (pre)velike odgovornosti.

Liberalizam i tolerancija za svačiji životni stil ne mogu nadalje djelovati kao korektor za osobu i zajednicu negativnih načina ponašanja. Više se skoro uopće ne upotrebljava npr. riječ »konkubinac«, suživot bez vjenčanja ili uz/izvan braka ne bivaju javno osuđivani niti netko poprijeko gleda rastavljene. Izvanbračna

djeca više nisu rijetkost niti u Hrvatskoj (7,6% 1996.), a još manje u Sloveniji ili na Islandu (31,8 odnosno 60,1% u istoj 1996.).

U korijenu svega je najvjerojatnije, sociološki govoreći, moderna kriza struktura i institucija općenito, pa tako i obitelji i braka. Citiram na tu temu lijepe misli jednog profesora-svećenika: »Ako život treba uspjeti, onda mu za to treba raznovrsna pomoć i to ponajprije tamo gdje je taj život slab i sam se ne može dovoljno oslanjati. Kao što vrtlar mlada stabla veže uz čvrste kolce, ne da bi ih sapinjao nego da im dade oslonac kako bi rasla u visinu i razvijala se, tako i čovjeku treba pomoć ... Tu pomoć mu daju društvene institucije. One mu daju prostor unutar kojeg se ostvaruje. Te strukture principijelno odbaciti znači čovjeka ostaviti potpuno bespomoćnog i život onemogućiti, jer struktura je uvjet egzistencije« (10,103).

Zaključujući ovaj pregled uzroka kritičnog stanja braka i obitelji u modernom društvu treba jasno reći, prvo, da on svakako nije potpun, i drugo, da je očito kako je svođenje složenih procesa na samo jedan uzrok jalov poduhvat, jer je plurikauzalni pristup jedini primjeren naravi fenomena.

3. POSLJEDICE ZA PASTORALNO DJELOVANJE

Sociologija nema pretenzije davati precizne smjernice za pastoralnu praksu, ali će pastoralni djelatnici u dobroj sociološkoj analizi zacijelo naći poticaje za promjene ili nadopune strategije djelovanja na nekom području. Ako bih sada, slikovito govoreći, skinuo sociološku odoru i stavio reverendu, predložio bih ukratko sljedeće linije razmišljanja:

3.1. Uvjeravati mlade da je uspješan brak i danas moguće

Nema mjesta skepsi i pesimizmu, neodlučnosti i strahu pred zahtjevima braka uz sva negativna iskustva. Neopozive odluke su i u životu modernog čovjeka moguće, ali pretpostavljaju visoku spremnost, sposobnost i zrelost odlučivanja. Samo na takvoj čvrstoj antropološkoj bazi ima smisla sakrament braka, jer vrijedi ono staro načelo: »Gratia supponit naturam et perficit!« Ne treba se sramiti kod toga jasno naglasiti da se kršćanin ne oslanja samo na svoje ograničene snage, nego da čvrsto računa i na Božju pomoć.

3.2. Zalagati se za stvaranje boljih pretpostavki za brak i obitelj

Iz svijesti da je ljudsko ponašanje uvjetovano društvenim, dakle političkim, ekonomskim i kulturnim okolnostima slijedi zaključak da se to ponašanje ne može sasvim ili čak uopće promijeniti, ako se najprije ne promijene životne okolnosti. Ako smatramo da su društvene okolnosti nesklone braku i obitelji on-

da se, kako to njemački biskupi traže, prvo obitelji same moraju politički boriti za svoje interese kako bi politika osigurala pravedne i stimulative uvjete za brak i obitelj (5, 19-20). Isto vrijedi za područje medija i odgojno-kulturnih institucija.

3.3. Kvalitativno i kvantitativno promijeniti pripravu na brak

Koliko sati teoretske i praktične nastave treba za vozački ispit? I svakome je jasno da se time ne postaje dobar vozač, nego tek nakon nekoliko godina prakse. Nisu li u usporedbi s time naše pripreme na brak neozbiljno, cilju neproporcionalno, neprimjereno koncipirane. Ako je npr. nedovoljno razvijena sposobnost zdrave komunikacije i strategije rješavanja konflikata česti razlog rastave, zar ne bi upravo ta umijeća trebalo doslovno vježbati na predbračnim tečajevima? Pripremiti na nešto se može samo ako se dovoljno dugo i duboko promisli sve probleme koji se budućim korakom mogu pojaviti.

3.4. Stalna pastoralna briga za život u braku

U svakoj bi župnoj zajednici nužno bilo koncipirati stalni bračni pastoral koji prati parove kroz sve faze njihova suživota. Koncipiranje i koordiniranje takvih akcija na dekanatskoj i biskupijskoj razini bilo bi poželjno. Upravo povezivanjem bračnih parova i njihovih obitelji u grupe koje u otvorenom sportsko-zabavno-kulturno-molitvenom druženju doprinose da se jedan par ne osjeća sam, da zna za postojanje i načine rješavanja problema kod drugih parova, da osjeća savjet, pomoć i podršku drugih. Za takve aktivnosti treba naravno otvoriti naše župne prostore i uključiti sve dobrodošle stručnjake. Naravno da isto tako župna zajednica mora biti otvorena i za rastavljene i udovce »koji će tu naći pomoć da prihvate kraj jedne veze kao dio vlastite biografije« (5,23).

3.5. Svesti romantična očekivanja na realnu mjeru

Prevelika očekivanja sreće i harmonije u braku i obitelji ugrožavaju uspjeh tih stvarnosti. Zrelost uključuje i sposobnost uočavanja i prihvaćanja tuđih slabosti, nesavršenosti, sjena. Brak ima svojih poteškoća kao što su: svađe, otuđenje, nevjera, nasilje, razlike u temperamentu, krize sazrijevanja, ekonomske teškoće, mali stan, razlike u obrazovanju itd. (14, 19-20), ali one ne moraju dovesti do njegova neuspjeha, nego upravo do njegova učvršćivanja i sazrijevanja. Jer laganog života nema nigdje i ništa se veliko bez napora ne postiže.

Zaključio bih ove sugestije mišlju kojom njemački biskupi završavaju svoje pastirsko pismo: »Obitelj je 'prvi i najvažniji put Crkve', mjesto ljudskosti i temelj društva« (5,24). Ako smo te istine zaista svjesni, onda svi, a najpoštenije je početi od sebe, trebaju braku i obitelji posvetiti daleko više djelatne pažnje.

Summary

RECENT CHANGES IN LIVING AND UNDERSTANDING OF MARRIAGE
AND THE FAMILY

The article takes a detailed look at the theme of the institutions of marriage and the family and their development from the 1960s to today. The established facts of these institutions and people's attitudes towards them are observed in their dynamics across this period. We have tried to treat these problems in three logical steps.

In the first part we describe the state of the institutions of marriage and the family in western European countries and in Croatia, and how this is revealed by empirical research and official statistical data. These reveal, first of all, a crisis in the above-mentioned institutions in their traditional forms. Symptoms of this crisis are a consistent drop in the number of members per household, an increase in the number of households without children, in the number of divorces and single people living alone. Parallel to the crisis of the traditional model, is growth in the number of unmarried couples living either together or separately, as well as noticeable changes of motives for getting married, and changes in the distribution of roles within marriage or common-law marriage.

The second part is explicative in nature. It looks for causes of the above-mentioned changes, factors which have influenced this process. First to be discussed are the geneses of modern society which are a result of the processes of industrialisation, urbanisation, the segmentation of social structure, pluralism and secularisation. The following factors have had a particular influence on marriage and the family in recent times: technological improvement of methods of birth control, sexual emancipation of women, employment of women outside the home, changes in understanding of sexuality and procreation, changes in male-female roles within marriage. At the end, the general state of the spirit is discussed, and limitations of perspectives and values within which people decide to marry or live in matrimony. Characteristics of these perspectives are aggression and omnipresence, but predominantly unfavourable media towards marriage and the family, widespread distrust in the above-mentioned institutions and the need for these, fear of the consequences of an unsuccessful marriage, consumer mentality, liberalism and general tolerance for various forms of communal living. All of this points to the complicated multi-causal nature of the above-mentioned changes.

The third part of the article suggests directions of thought and concrete applications in pastoral work with people who are preparing for marriage or married already. First, it claims that the Catholic ideal of marriage is attractive and feasible, but requires a much more mature and conscious decision and preparation. Therefore, emphasis is on the necessity of political action for the creation of better social hypotheses for stability of marriage and the family. It further calls for qualitative and quantitative changes to the existing model of preparation for marriage. Pastoral work does not come to an end when a young couple comes before the altar; they need to be accompanied and assisted through all phases of their shared life. The final recommendation considers the danger of romantic flights of fancy and painful sobering up in you-

ths' expectations, their understanding of love and married life. Bringing youths' expectations into a healthy balance, and realistic observation of the brighter and darker sides of marriage and family life, are the prerequisites for a mature and well-thought-out decision for this way of life.

Key words: *marriage, tradition, worth, society, pastoral families.*

LITERATURA

1. BIEN WALTER (Hrsg.), *Familie an der Schwelle zum neuen Jahrtausend. Wandel und Entwicklung familialer Lebensformen*. Leske + Buderich, Opladen, 1996.
2. BLESKE ELIZABETH, *Konfliktuelle Ehe und christliche Ethik*, Kosel, München, 1981.
3. CYPRIEN GUDRUN, »Alternativformen zu Ehe und Familie«, in: EID VOLKER und VASKOVICS LASZLO (Hrsg.), *Wandel der Familie - Zukunft der Familie*, Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1982., str. 156-178.
4. D'AGOSTINO FRANCESCO, »Diritti della famiglia e diritti dei minori«, in: *Anthropotes* 14 (1998.), str. 37-50.
5. DIE DEUTSCHEN BISCHOFE, *Ehe und Familie - in guter Gesellschaft*, Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn, 1999.
6. EID VOLKER und VASKOVICS LASZLO (Hrsg.), *Wandel der Familie - Zukunft der Familie*, Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1982.
7. GRUNDEL JOHANNES, *Die Zukunft der christlichen Ehe. Erwartungen, Konflikte, Orientierungshilfen*, Don Bosco Verlag, München, 1980.
8. HELLE HANS JURGEN, »Soziokulturelle Bedingtheit der Eheformen - Ihre Bedeutung für die Familientypen«, in: EID VOLKER und VASKOVICS LASZLO (Hrsg.), *Wandel der Familie - Zukunft der Familie*, Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1982., str. 75-93.
9. HELLER ANDREAS, *Zusammenleben von Frau und Mann. Kirche und Nichteheliche Lebensgemeinschaften*, Verlag Hermagoras/Mohorjeva, Klagenfurt, 1989.

10. KATTE DIETER, *Ohne Trauschein?*, Don Bosco Verlag, München, 1982.
11. LISSEK VINCENS M., *Gegen die Ehe. Der Entwurf des ersten Ehereformgesetzes und seine Auswirkung*, J. P. Bachem Verlag, Köln, 1975.
12. NOLTE CLAUDIA, »Familien in Deutschland - wie sie leben, was sie leisten, was sie brauchen!«, in: *Lebendige Seelsorge* 49 (1998.), str. 86-93.
13. O'NEILL NENA & O'NEILL GEORGE, *Die offene Ehe*, Mohr, Gütersloh, 1972.
14. SCHULZ EHRENFRIED, *Neue Wege in der Ehevorbereitung*, Seelsorgeverlag Echter, Würzburg, 1983.
15. WINDISCH HUBERT, *Sexualität und Glaube. Ideen zur Ehepastoral*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 1990.
16. WINGEN MAX, »Auf dem Weg in die kinderlose Gesellschaft? Analysen, Perspektiven, Kurskorrekturen«, in: EID VOLKER und VASKOVICS LASZLO (Hrsg.), *Wandel der Familie - Zukunft der Familie*, Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1982., str. 112-135.